

Monster- politiek

De strategie van het dubbele perspectief

Merijn Oudenampsen

Ik geloof dat het mogelijk is de verschillende culturele tijdperken die de geschiedenis onderscheidt, te benoemen naar de diverse extreme toestanden die in het menselijke karakter worden waargenomen. [...] In onze tijd is de toekomst aan de schizofrenen.

Willem Frederik Hermans, *Het sadistische universum* (1964).

Utopia bevindt zich aan de horizon. Ik kom twee stappen dichterbij, de horizon treedt twee stappen terug. Ik neem tien stappen; de horizon wijkt tien stappen achteruit. Hoe ver ik ook loop, ik zal haar nooit bereiken. Waar dient de utopie dan voor? Zij dient om te blijven lopen.

Eduardo Galeano, *Dolende woorden* (1993).

De politieke verhoudingen in Nederland zijn de afgelopen tien jaar op drastische wijze overhoop gegooid. Veel van de aannames waar de politiek in het verleden op gestoeld was, moeten herzien worden. Zelfs voor de meest verstokte politieke gewoontedieren is het duidelijk dat men niet meer door kan gaan op oude voet. De wetten van het consensusmodel impliceerden dat de macht in het midden lag; nu blijkt het spel ook over de flanken gespeeld te kunnen worden. De oude middelpuntzoekende logica van pacificatie heeft plaatsgemaakt voor polarisatie, met de meest rechtse regering in de naoorlogse geschiedenis als resultaat.

Een regering die in tegenstelling tot het wat al te gemakkelijke wensdenken in linkse kringen, voorlopig stabiel lijkt te zijn. De oppositie, intern verdeeld en zonder eenduidige strategie, kijkt tandeloos toe. Maatschappelijke mobilisaties tegen de bezuinigingen zijn als een pruttelend motortje dat maar niet

wil starten. Protesten van studenten, vakbonden, huurders, cultuurmakers en de vele anderen op wie de crisis wordt verhaald, kunnen zonder al te veel moeite worden afgewimpeld en weggewuifd. Nederland lijkt na twintig jaar consensuspolitiek het demonstreren opnieuw aan te moeten leren. Deze tekst is geschreven in de hoop iets bij te kunnen dragen aan dat proces. Onderdeel van elke poging om een politieke beweging op te bouwen is het bevragen en vernieuwen van de eigen politiek. In deze context is dit slechts een kleine contributie aan een hopelijk bredere reflectie over de klassieke vraag: wat te doen?

Wat er op het spel staat

De politieke crisis, zo stelde Gramsci ooit, 'zit hem in het feit dat het oude afsterft en het nieuwe nog niet geboren kan worden.' De oude consensus brokkelt af en de relatie tussen het electoraat en haar traditionele vormen van politieke representatie slaat aan het schuiven, in een proces waarbij 'de massa's los komen te staan van hun traditionele ideologieën en niet langer geloven wat ze voorheen geloofden.' In deze overgangperiode, zo vervolgde Gramsci, 'is sprake van een grote variëteit aan morbide symptomen.'¹

Een dergelijke 'organische' politieke crisis lijkt ook Nederland in zijn greep te houden. Het uit zich in het feit dat een regentenpartij als het CDA – dat decennialang het machtscentrum van de Nederlandse politiek bestierde – haar electoraat ziet weglopen en verwordt tot een schim van haar vroegere zelf. Andere gevestigde partijen zijn ideologisch op drift: de VVD is niet langer liberaal maar neoconservatief, GroenLinks niet langer links maar progressief, terwijl de PvdA nog worstelt met haar verregaande ontideologisering. Ondertussen komen nieuwe partijen op, die wat betreft partijorganisatie afwijken van hun voorgangers en het politieke spel volgens geheel andere regels blijken te kunnen spelen. Bestaande beleidspraktijken, zoals het gematigde neoliberalisme van de Derde Weg, het multiculturalisme (geen links paradepaardje, maar eerder een onbeholpen voortzetting van de 'soevereiniteit in eigen kring' uit de verzuiling) of het poldermodel hebben aan belang ingeboet, maar nieuwe denkbeelden en praktijken dienen zich nog niet aan. In die context verschijnt het 'morbide symptoom' van het rechts-populisme ten tonele.

Wat er op het spel staat is dus niet simpelweg wie de volgende verkiezingen wint of hoe de pijn van een nieuwe ronde van bezuinigingen verdeeld wordt. Het gaat hier om een langdurige herschikking van het politieke landschap, een bredere transformatie van de politieke cultuur. Om het enigszins grof te schetsen: net als de opkomst van Nieuw Links in de jaren zestig een periode van vijftwintig jaar progressieve hegemonie inluidde onder de noemer Nederland Gidsland,² is met de opkomst van Nieuw Rechts de inzet van de strijd een nieuwe consensus die de komende decennia normgevend zal zijn.

De complexiteit van deze situatie moet natuurlijk niet worden onderschat. Factoren als de financiële crisis, de veranderende rol van de media, ontwikkelingen op het gebied van het milieu en internationale verhoudingen zijn op een complexe manier verweven met de nationale politieke context,

maar door de mist van dit gecompliceerde samenspel zijn desalniettemin de contouren van de parallellen met eerdere periodes van polarisatie en accommodatie duidelijk zichtbaar. Net als in de jaren zestig ontstaan er nieuwe partijen die niet alleen de bestaande machtsdeling, maar het hele politieke systeem problematiseren. Net als toen wordt het politieke conflict gekanaliseerd via een nieuwe dimensie: was het in de jaren zeventig de tegenstelling tussen materialisten (door Roel van Duijn afgedaan als ‘het klootjesvolk’) en postmaterialisten, heden ten dage is het de tegenstelling kosmopoliet en conservatief.

Het is daarbij belangrijk de politieke geschiedenis niet te conceptualiseren als een lineaire ontwikkeling, zoals de brave professoren van de Nederlandse sociale wetenschappen dat plegen te doen, waarbij hun strakke mathematische modellen bijna altijd stuklopen op de grillige sociale werkelijkheid.³ Op basis van bestaande klassieke studies over het Nederlandse politieke systeem,⁴ is het logischer om uit te gaan van het Gramsciaanse idee dat de maatschappelijke orde het resultaat is van een strijd om de constructie van een georganiseerde consensus – i.e. hegemonie – waarbij periodes van accommodatie en polarisering als een golfbeweging elkaar opvolgen. In Nederland is Lijpharts klassieke werk *Verzuiling, Pacificatie en Kentering in de Nederlandse Politiek* de meest bekende analyse van een dergelijke golfdynamiek: hij beschrijft het ontstaan van de verzuiling in het begin van de twintigste eeuw, en de ondergang van dit systeem van machtsdeling in de jaren zestig, met de opkomst van Nieuw Links.⁵

Lijphart identificeerde een aantal politieke spelregels voor het bestuurlijke regime van de verzuiling (zie figuur) die wij, om ze van hun pluralistische verpakking te ontdoen, beter kunnen zien als machtstechnieken; als onderdeel van een specifiek Nederlandse vorm van wat Foucault zou aanduiden als *gouvernementalité* en wij hier in navolging van Rudi Laermans vertalen als ‘bestuurlijk regime’.⁶ De volgende spelregels van dit consensusregime werden gedeeld door de elites van de verschillende zuilen:

- 1) *Zakelijke politiek*
Politiek is gericht op besturen, ze is pragmatisch en resultaatgericht.
- 2) *Pragmatische verdraagzaamheid*
De meerderheid drukt niet zonder meer zijn mening door, maar komt tegemoet aan bezwaren van de minderheid. Bij niet onderhandelbare onenigheid is wegstappen en/of ‘agree to disagree’ de formule.
- 3) *Topconferenties*
De allerbelangrijkste vraagstukken worden in topconferenties achter gesloten deuren behandeld.
- 4) *Evenredigheid*
Bij de verdeling van middelen geldt de regel van evenredigheid: subsidies worden gelijkmatig over de facties verdeeld.
- 5) *Depolitisering*
Het depolitiseren en neutraliseren van ideologische tegenstellingen door het zich verschuilen achter complexe bestuurstaal, of door uitbesteding van besluitvorming

aan experts, aan de rechterlijke macht (juridisering) of de markt (economisering).

6) *Geheimhouding*

Tijdens het onderhandelings- en besluitvormingproces treedt men zo min mogelijk in de openbaarheid. Tweede Kamerleden, academici en journalisten stellen zich ‘verantwoordelijk’ op en houden gevoelige informatie achter.

7) *De regering regeert*

De regeerbaarheid van het land is het grootste goed. In ruil voor een dociele opstelling houdt de regering rekening met de oppositie, zie ‘evenredigheid’ en ‘verdraagzaamheid’.

Alles bij elkaar is het een vrij ondemocratisch idee van verzuilde technocratische achterkamertjespolitiek dat door Lijphart en vele anderen echter als een nastrevenswaardig model werd gezien van rationele machtsdeling in een verdeelde maatschappij. In de jaren zestig werd dit bestuurlijke regime aangevochten, met het gevolg dat het consensusmodel plaats begon te maken voor een conflictmodel met een nieuwe set spelregels. In de onderstaande figuur zijn deze veranderingen schematisch weergegeven.

	Spelregels in 1968 (Lijphart)	Opvattingen in 1974 (Daalder)
1	zakelijke politiek	ontmaskering van de ideologie van het establishment; de noodzaak van een kritische maatschappijvisie
2	verdraagzaamheid	contestatie en conflictmodel
3	topoverleg	zelfbeschikking aan de basis
4	evenredigheid	polarisatie als middel tot het vormen van een exclusieve meerderheid op basis van een eigen programma
5	depolitisering	politisering
6	geheimhouding	openbaarheid
7	de regering regeert	Heerschappij van de ministerraad’, ‘De vierde macht’, ‘Onmacht van het Parlement’ e.d.

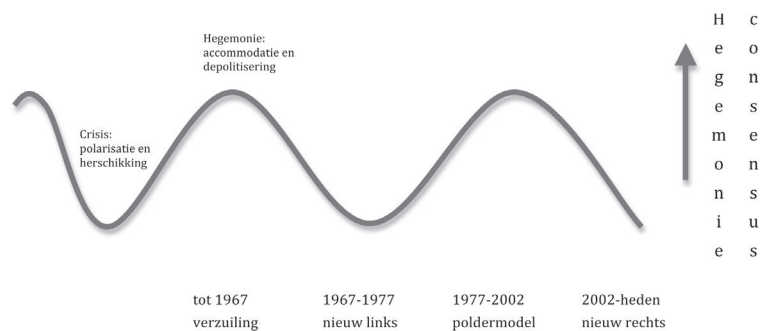
Bron: Hans Daalder, ‘Het Nederlandse partijstelsel in het licht van algemene modellen’, in Jaarboek Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen (Groningen: RU Groningen, 1988) 153-171.

Na deze periode van polarisering in de jaren zeventig is er in de jaren tachtig weer sprake van een terugkeer naar depolitisering en zakelijkheid in de vorm van een nieuwe no-nonsense consensuspolitiek, met als fait majeur de Wassenaar-akkoorden, die de kern vormen van wat het poldermodel zou gaan heten. Reden voor Lijphart om zijn eerdere analyses over het einde van de pacificatiepolitiek bij te stellen: het bestuurlijke regime van de verzuiling blijkt een duurzaam onderdeel van de Nederlandse politieke cultuur.⁷ Deze no-nonsense periode eindigt op zijn beurt met de opkomst van en moord op

Pim Fortuyn. Vanaf dat punt begint Nieuw Rechts de bestaande consensus te bevechten en initieert zij een vergelijkbare vorm van polarisatie als in de jaren zestig.

Opvattingen in 2011 (Oudenampsen)	
1	ontmaskering van de multiculturele ideologie van het 'linkse' establishment
2	verdraagzaamheid richting links en etnische minderheden is ver te zoeken
3	afkeer van toptoverleg als achterkamertjespolitiek en het beroep op de basis in de vorm van de hardwerkende Nederlander
4	de vorming van een rechtse meerderheidsregering op basis van een polariserende campagne, waarbij de bezuinigingen worden doorgedrukt en niet evenredig worden verdeeld (denk aan huurders en de hypotheek-renteaf trek, of de cultuurbezuinigingen)
5	voortdurende politisering van politieke tegenstellingen
6	de eis van openbaarheid rond gevoelige issues (denk aan rapporten over wat 'de' migratie kost)
7	gedoogconstructie; polarisatie tussen regering en parlement

Dat de spelregels van de 'oude politiek' niet meer van kracht zijn kwam duidelijk naar voren in de laatste kabinetsformatie, alsmede in de polariserende manier waarop de huidige bezuinigingen worden doorgevoerd, zonder enige vorm van consultatie. Het consensusmodel maakt plaats voor het conflictmodel, een verschuiving die natuurlijk niet absoluut en totaal is, maar relatief en onvolledig. De verschillende logica van conflict en consensus kunnen in verschillende hoedanigheid tegelijkertijd actief zijn, op sommige terreinen (integratie, bezuinigingen op cultuur en sociale voorzieningen) opereert de politiek via de regels van het conflictmodel, op andere terreinen (zoals de arbeidsverhoudingen) lijken politiek en werkgevers het consensusmodel aan te willen houden. In sterk versimpelde weergave komen we bij het volgende golfmodel, wat niet als een ijzeren wetmatigheid moet worden opgevat, maar eerder als de onzekere neerslag van politiek handelen:

Totaalvoetbal

We bevinden ons dus in een overgang van een periode van relatieve stabiliteit, naar een tijd waarin alle stukken op het bord in beweging zijn. Nieuw Rechts heeft zich in de afgelopen jaren grondig vernieuwd, en heeft met haar keuze voor het ‘afbreken van de geluksmachine’, of voor een beleid waarbij rechts ‘haar vingers kan aflikken’, openlijk een koers van polarisatie ingezet. Dit creëert een geheel nieuwe context voor iedereen die zich met linkse politiek bezig houdt.

Er zijn natuurlijk voordelen en nadelen verbonden aan zowel consensus als conflict. Dat er een rechtse regering is die zich onttrekt aan de logica van het consensusmodel, heeft als nadeel dat niet langer de scherpe kanten van het beleid afgeveild worden: harde maatregelen zijn nu mogelijk die hele sociale structuren treffen. Het lijkt er bovendien op dat deze regering zich als doel heeft gesteld om het maatschappelijk middenveld, de cultuurwereld en de politiek in de grote steden, allemaal traditioneel overwegend links-liberale bolwerken, eens flink op de schop te nemen. Het is mogelijk dat dit op de lange termijn – op vergelijkbare wijze als dat onder Thatcher gebeurde in Engeland – dat wat politiek mogelijk is in Nederland grondig wijzigt en naar rechts verschuift. Vandaar ook de noodzaak tot oppositie.

De overgang naar het conflictmodel biedt echter ook mogelijkheden. De in de consensuspolitiek besloten pacificatietechniek dient ertoe om elke politiek die structurele verandering nastreeft, elke politiek met een horizon of utopie, onschadelijk te maken. Pacificatie draait dus zowel om de *insluiting* van belangen die onderhandelbaar zijn binnen bestaande kaders, als om de *uitsluiting* van eisen die zich richten op verdergaande verandering: met als resultaat wat Slavoj Žižek en andere radicale denkers ‘postpolitiek’ noemen.⁸ Deze neutraliserende vorm van politieke insluiting staat in de volksmond ook wel bekend als het ‘doodknuffelen’: men kent een aantal actieve leden van een politieke, culturele of religieuze groepering een institutionele positie toe als representant van een belangengroep en al snel vertaal subsidieafhandelbaarheid en beperkte deelname in het besluitvormingsproces zich in een gematigde positie en identificatie met de bestuurlijke macht. Deelname aan het beleidsproces betekent dat men zich minder richt op de eigen achterban, met op de langere termijn verzwakking van de eigen onderhandelingspositie tot gevolg.

Degenen die toch kritisch zijn, wordt haast onmiddellijk de vraag voor de voeten geworpen of zij een beter idee of een aantoonbaar werkend alternatief voor handen hebben, iets dat past binnen bestaande structuren. Is dit niet het geval, dan wordt de criticus al snel benoemd tot cynicus, een persoon met de verkeerde tijdgeest die wordt uitgesloten van het publieke debat. Met het gevolg dat politiek als streven naar maatschappelijke verandering nauwelijks meer bestaat in Nederland. Dezelfde pacificatielogica verklaart ook waarom er zo weinig sprake is van politiek engagement, noch binnen instituties, noch in de wereld van kunst en cultuur. De overheid richt met haar subsidies zogenaamde ‘reservaten’ in, waar men op zogenaamd autonome wijze *l’art pour l’art* bedrijft.⁹ Onder het conflictmodel is deze pacificatielogica minder sterk

en is het makkelijker om dingen te politiseren en uit reservaten te ontsnappen.

Wat een rechtse regering in het conflictmodel betekent, is dat instituties niet meer kunnen rekenen op de oude politiek van ‘evenredigheid’ en ‘verdraagzaamheid’. Zij zien zich afgesneden van de macht. Velen proberen de hernieuwde polarisering te bestrijden volgens de oude logica van het pacificatiemodel. Denk daarbij aan GroenLinks, dat geen gelegenheid voorbij laat gaan om het recht op vrije meningsuiting van Wilders te verdedigen, in de hoop de boel te depolitiseren en zo de angel uit het debat te halen. Het is een ijdele hoop, die voortkomt uit een gebrekkige analyse van het huidige politieke moment. Anderen beginnen door te krijgen dat hun positie aan de onderhandelingsstafel onder druk staat en dat de basis gemobiliseerd moet worden, via politisering en openbaarheid in plaats van toeverleg in de beslotenheid van achterkamertjes. Vandaar bijvoorbeeld de poging van progressieve delen van de PvdA om weer sociale bewegingen aan zich te binden (zie het interview met René Cuperus verderop in dit nummer). Denk ook aan allerlei organisaties in het maatschappelijke middenveld, die beginnen hun stem te verheffen tegen de bezuinigingen. Het alternatief is voortgaan op de ingeslagen weg, wat betekent dat men met ‘efficiëntere’ bezuinigingsvoorstellen komt. Denk aan de FNV en het pensioenakkoord, de voorstellen van de Vereniging van Universiteiten en de Tafel van Zes binnen het cultuurwezen, of neem de uitspraak van de PvdA en GroenLinks dat zij de beste bezuinigers zijn. Doorgaans houdt dat de verdere demobilisatie in van de eigen achterban, en het zo mogelijk nog verder ondergraven van de eigen positie met als resultaat niets meer dan een nederlagenpolitiek. Het voorbeeld van de universiteitsbestuurders en de vakbondstop maakt duidelijk dat er op politiek gebied van bestaande bestuurlijke elites weinig te verwachten valt; hun particuliere belang als bestuurderslaag, weegt in deze zwaarder dan het publieke belang. Tegenmacht vanuit de instituties zal van onderop vormgegeven moeten worden.

Voor linkse sociale bewegingen is de tijd aangebroken om zich uit de eigen cirkel te begeven en de schotten eindelijk neer te halen. Het is duidelijk dat ieder voor zich, elke scene in zijn eigen kring, elke politieke identiteit met haar eigen purisme in esthetiek en omgangsvormen (socialist, kraker, politiek kunstenaar, veganist, anarchist, trotskist, milieuactivist, om er maar een paar te noemen) weinig toekomst heeft.¹⁰ De hoopvolle verwachting dat *Verelendung* een proces van radicalisering inzet is niets meer dan wat het altijd al geweest is: een manier om de moraal hoog te houden in een positie van zwakte.¹¹ In een zwaar gedepolitiseerd en kleinburgerlijk land als Nederland is het terugtrekken in de eigen identiteit misschien een redelijk verdedigingsmechanisme. Maar om daadwerkelijk iets te realiseren van de veranderingen waar we voor staan, is het noodzakelijk ons te bevrijden van de knellende banden van identiteitenpolitiek. Er dienen nieuwe ontmoetingsplekken gecreëerd te worden – zowel virtueel als fysiek – en die plekken moeten open en meerduidig zijn. Een bijkomstig probleem is het repertoire van verouderde en veelal geritualiseerde actiepraktijken binnen het Nederlandse activisme

(denk aan de klassieke protestmanifestatie of het ritueel van de ontruiming van kraakpanden), die in het beste geval flink aan politieke zeggingskracht hebben ingeboet en in het slechtste geval een vorm van zombiëpolitiek zijn. Ook hier is er behoefte aan het type innovatie dat volop aanwezig is in het buitenland, zie bijvoorbeeld de acties van UK Uncut, of de recente ontwikkelingen in Spanje.

De huidige situatie impliceert de noodzaak van strategische verbanden tussen sociale bewegingen en institutionele spelers, de vorming van bredere coalities die een tegenmacht kunnen creëren ten opzichte van een zich vormende rechtse consensus. Het impliceert ook een nieuwe strategie.

De oplossing waar we in dit artikel naar op zoek gaan is niet een nieuw soort totaalstrijd; niet een soort IKEA-bouwpakket van *lifestyle*-identiteiten of optelsom van deelbelangen, maar eerder een vorm van totaalvoetbal, zoals Johan Cruyff en Rinus Michels dat bedachten. Een tactiek dus, waarbij alle spelers in het veld van rol kunnen verwisselen: verdediger, middenvelder, aanvaller; alles is dynamisch, niets staat vast. Wat steevast tot grote verwarring bij de tegenstander leidt. Op dezelfde wijze dient de identiteit van politiek activist vloeibaar te worden gemaakt: het ene moment student, het volgende moment huurder of kraker, het daarop volgende werknemer en vakbondsactivist, het daarop volgende schrijver of politiek dier. Totaalvoetbal is altijd pro-actief, nimmer reactief, het belangrijkste is om in balbezit te blijven, wat in politieke zin betekent ernaar te streven de agenda en het discours in de media te bepalen en de timing van escalatie te kiezen. De belangrijkste les daarbij is, in de woorden van Cruyff dat je ‘in je eentje niet kan voetballen.’ Ik zal proberen deze metafoer verder uit te werken tot een wat completere politieke strategie, op basis van eigen ervaringen binnen de andersglobaliseringsbeweging en ervaringen bij institutionele spelers als de Huurdersvereniging en de Schoonmakerscampagne van FNV Bondgenoten.

Het dubbele perspectief

Binnen de andersglobaliseringsbeweging bestaat er al langer een nieuwe verstandhouding over radicale politiek, die zijn oorsprong heeft in de opkomst van de Zapatista-beweging in het midden van de jaren negentig. Het vernieuwende van deze beweging was dat zij zich distantieerde van de Westerse neiging om politiek in hokjes op te delen. Tot verwarring van Europese sociale bewegingen die ondersteuningswerk verrichtten, weigerden de Zapatista's alle bestaande ideologische etiketten, en weigerden zij ook een duidelijk onderscheid te maken tussen hervorming en revolutie. Zij streefden naar een verregaande vorm van autonomie binnen de deelstaat Chiapas, maar dat werd gecombineerd met een pragmatisch opstelling richting de nationale politiek, waar zij een lobby voerde voor een Inheemse Volkerenwet. Dit alles werd samengevat in de slogan ‘Caminando Preguntamos’, het al lopend vragen stellen, wat sommigen bejubelden en weer anderen bekritiseerden als een typische uiting van het postmodernisme,¹² en sommigen simpelweg verwelkomden als een hoognodige vernieuwing van een teleologische linkse traditie die zich nimmer heeft weten te ontworstelen aan de schaduw van 1917.

De Zapatista's oefenden een enorme aantrekkingskracht uit op de Engelse, Spaanse maar bovenal Italiaanse sociale bewegingen.¹³ De poëtische teksten van het gemaskerde icoon Subcommandante Marcos waren misschien geen eigentijds rode boekje, omdat het dat ook niet probeerde te zijn, maar werden wel grif bestudeerd. De *Tute Bianche* (White Overalls) in Italië adopteerden veel van de politieke ideeën van de Zapatista's. Het gevolg was dat een belangrijk deel van de andersglobaliseringsbeweging eenzelfde duale strategie ging toepassen, bijvoorbeeld als het aankwam op het Wereld Sociaal Forum en het Europees Sociaal Forum, dat gerund en gefinancierd werd door een aantal grote NGO's en vakbondsorganisaties en overheidsinstanties. Deze institutionele organisatiestructuur van de sociale fora wierp een aantal belemmeringen op voor de participatie van basisbewegingen. Het antwoord hierop was de strategie van één voet binnen, één voet buiten. Aan de ene kant, het organiseren van een programma binnen de institutionele structuren van het Forum om zo het grotere publiek bekend te maken met haar standpunten, aan de andere kant het organiseren van een eigen autonoom forum, dat op een meer spontaner, toegankelijker (en natuurlijk ook chaotischer) wijze georganiseerd werd.

In zijn gevangenisschriften schuift Antonio Gramsci een strategie naar voren die veel gelijkenissen vertoont met het bovenstaande. Het heet het 'dubbele perspectief', en is geïnspireerd door wat Ido de Haan in een ver verleden de 'animale strategie' van Machiavelli heeft genoemd.¹⁴ Machiavelli stelt in *De Vorst*, dat er voor de heerser twee manieren zijn om het conflict aan te gaan, via de wet of via naakte macht; als mens of als beest:

'Welnu, men dient te weten dat men op twee manieren strijden kan: ten eerste, met wetten; ten tweede, met geweld. De eerste manier is eigen aan de mens, de tweede aan het dier. Maar omdat de eerste manier vaak niet toereikend is, dient men zijn toevlucht te nemen tot de tweede: daarom dient een vorst zich zowel met dierlijke als met menselijke middelen te kunnen weren. Dit is vorsten op allegorische wijze te verstaan gegeven door de schrijvers uit de oudheid, als ze vertellen dat Achilles en vele andere vorsten uit de oudheid werden toevertrouwd aan de Centaur Chiron, die voor hun opvoeding en educatie diende zorg te dragen. [...] Gegeven dus het feit dat een vorst zich met dierlijke middelen moet kunnen weren, dient hij die te kiezen van de vos en de leeuw: want een leeuw staat machteloos tegen vallen, en een vos staat machteloos tegen wolven. Men dient dus een vos te zijn om de vallen te ontwaren en leeuw om de wolven weg te jagen. Wie alleen te werk gaat als een leeuw, weet niet hoe de zaken in de wereld functioneren.'¹⁵

Gramsci gebruikte Machiavelli's metafoor van het monster, de Centaur, niet zozeer om te stellen dat men in de politiek niet alleen oprecht, maar ook sluw en leugenachtig moet kunnen zijn. Hij gebruikte het om in bredere zin te pleiten voor een politiek die altijd tweeledig is, die zowel hervorming als revolutie inhoudt, zowel tactiek als strategie, zowel autoriteit als hegemonie, dualiteiten die tegelijkertijd optreden en in samenspel gedacht dienen te worden:

‘Het dubbele perspectief kan zich op verschillende niveaus voordoen, van het meest elementaire tot het meest complexe; maar deze kunnen in theorie allen gereduceerd worden tot de twee fundamentele niveaus, corresponderend met de duale aard van Machiavelli’s Centaur – half dier en half mens. Het zijn de niveaus van macht en instemming, autoriteit en hegemonie, geweld en beschaving, van het individuele moment en het universele moment [...], van agitatie en propaganda, van tactiek en strategie.’¹⁶

Op vergelijkbare wijze is de monstermetafoor op zijn politieke merites verkend door poststructuralistische filosofen als Derrida en Deleuze en Guattari.¹⁷ Zij geven een positieve lezing van het hybride karakter van het monster, dat verschijnt als een buitenissig figuur, een afwijking van de norm. Een monster heeft een overschot of een tekort aan lichaamsdelen, het is een combinatie van heterogene elementen, zoals een aan elkaar genaaide Frankenstein, gevormd tot een ongerijmd geheel. Hetzelfde geldt voor de mythische monsterlijke figuren uit de oudheid als de eerder genoemde Centaur, de Minotaurus, de Sirenen, de Harpijen of de satyr Pan. Binnen sociale bewegingen in Spanje is op basis van deze filosofische inspiraties het begrip ‘monsterinstitutie’ naar voren geschoven als een nieuwe praktijk van de gekraakte sociale centra, die ‘monsterlijke’ verbanden aangaan met het moderne kunst museum, met het buurthuis of met de universiteit, met migrantenorganisaties of met muzikanten. Deze ‘sociale centra van de tweede generatie’, zoals ze genoemd worden, experimenteren met hun vorm, publiek en identiteit in een poging een nieuwe politieke dynamiek te genereren:

‘Wij geven de voorkeur aan stedelijke vormen van politieke interventie, in het specifiek één van de meest veel voorkomende vormen daarvan – sociale centra. Hiermee bedoelen we niet sociale centra als gefossiliseerde instituties of politieke artefacten met een geëssentialiseerde identiteit, maar willen we verkennen tot op welke hoogte de vorm van sociale centra kan bijdragen aan processen van vernieuwing en verbreding. Bijvoorbeeld, innovatieve mechanismen om te interveniëren in het domein van de precariteit; en tegelijkertijd, samenhangend met het eerdere punt, de constitutie van zelfeducatienetwerken die zich ontwikkelen in – en misschien voortkomen uit – de crisis van het Europese publieke universiteitssysteem.’¹⁸

Binnen en buiten: binnenstebuiten

Het vernieuwende aan dit type politiek is dat het een andere, alternatieve route schetst dan de klassieke dichotomie tussen binnen en buiten die in linkse bewegingen al tijden speelt. Als ‘binnen’ was er natuurlijk de lange mars door de instituties uit de jaren zestig en zeventig, het idee dat sociale bewegingen bestaande instituties moesten overnemen om zo langzamerhand de maatschappij te veranderen: een voortborduren op het klassieke ‘revisionisme’ van Bernstein en Jaurès. Het probleem van deze visie is dat al snel bleek dat niet alleen de instituties door de sociale bewegingen werden overgenomen, maar dat ook de sociale bewegingen werden overgenomen door de taaie logica van de instituties. Sindsdien worden de idealen van babyboomers voornamelijk nog met het pluche geïdentificeerd.

Aan de andere kant is er het 'buiten'. Hedendaagse voorbeelden vinden we bij de kraakbeweging (het leven in een eigen kraaksamenleving) of bij de vrouwenbeweging (het leven zonder mannen). Hierin besloten ligt het idee dat het mogelijk is een betere maatschappij op te bouwen buiten de logica van de bestaande structuren en het kapitalisme; dat men eigen instituties kan construeren. Een idee dat terug te voeren is op het utopisch socialisme en de Walden kolonie van de schrijver Frederik van Eeden. Het probleem van deze strategie is dat de beweging zo steeds meer los komt te staan van de maatschappij die men streeft te veranderen. Bovendien blijken allerlei problemen die in de maatschappij in het groot spelen, in het 'buiten' weer in het klein terug te komen.¹⁹

Deze thematiek van binnen en buiten is inherent verbonden met de logica van consensus en conflict die eerder ter sprake kwam. Binnen en buiten zijn namelijk allebei begrippen die zich verhouden tot de onderhandelings-tafel: sluit je compromissen, maak je vuile handen, of blijf je liever puur in overtuiging maar marginaal in effect? Het bewandelen van deze precaire balans is waar het om gaat bij het dubbele perspectief: ontsnappen aan de neutraliserende en demobiliserende effecten van de consensuspolitiek, zonder uitgesloten en gemarginaliseerd te worden.

Een voorbeeld van de problematiek van een teveel binnen is de casus van de Huurdersvereniging Amsterdam. De Huurdersvereniging is een vreemdsoortige voortzetting van de politieke structuren van de verzuiling. Het is een koepelorganisatie van verschillende verzuilde huurdersverenigingen, betaald met subsidies van de gemeente Amsterdam om als onderhandelingspartner te dienen in verband met de herstructurering van de sociale huursector. Het is een typisch voorbeeld van een organisatie die teveel binnen zit – opgesloten in de demobiliserende logica van het consensusmodel – om niets anders dan reactieve politiek te kunnen bedrijven, terwijl de actieve achterban vergrijsd en slinkt. In dat opzicht is het zoals veel belangenorganisaties in het poldermodel die met het huidige kabinet opeens het vuur aan de schenen worden gelegd. De Huurdersvereniging mag aan de onderhandelings-tafel zitten om te praten over de implementatie van bezuinigingen op de sociale huursector en nieuwe regelgeving. Een impliciete spelregel is echter dat zij niet tegelijkertijd mobiliseert, de inzet van de onderhandelingen niet openbaar maakt en niet politiseert in de media. Met dat laatste jaag je namelijk je onderhandelingspartners tegen je in het harnas. Een pragmatische opstelling is vereist, waarbij technocratische eigenschappen als dossierkennis, expertise en het vermogen om slimme alternatieve bezuinigingsvoorstellen te doen, van doorslaggevend belang zijn.

Het probleem van deze binnenpositie is dat de Huurdersvereniging hoege-naamd onbekend is bij het overgrote deel van de huurders in Amsterdam, niet in staat is tot grote mobilisaties en het huurdersvraagstuk nauwelijks in de media kan agenderen. Alleen in het uitzonderlijke geval dat zij samen met de lokale politiek in conflict is met het nationale beleid in Den Haag, gaat de Huurdersvereniging volop mobiliseren, maar op dat moment heeft zij ook bijzonder weinig invloed. Al met al is het grote probleem dat de grote

vragen – waarom er bijvoorbeeld structureel bezuinigd wordt op sociale woningbouw, waar het naartoe gaat met de stad Amsterdam (voor 2020 staat een reductie van veertig procent van de sociale huisvesting gepland) – nimmer gepolitiseerd worden, omdat zij niet binnen het kader van het politiek haalbare en onderhandelbare vallen. Er is geen horizon. Daarbovenop komt nog dat de oude identiteit van huurder aan vernieuwing toe is, omdat alleen nog een snel vergrijzende achterban uit het oude verzuilde verenigingsleven zich daarmee identificeert.²⁰

Een goed voorbeeld van hoe het wel kan is het verhaal van de schoonmakerscampagne van FNV bondgenoten, die sinds de staking van 2010 grote bekendheid heeft gekregen in Nederland. De schoonmaaksector is een proeftuin voor flexibilisering en *outsourcing* geweest in Nederland. Sinds de jaren tachtig is het schoonmaakwerk steeds meer uitbesteed aan gespecialiseerde bedrijven, die met elkaar concurreren om de scherpst geprijsde offertes. Dit gebeurde door te korten op de voornaamste kostenpost: de tweehonderdduizend schoonmakers zelf, van wie de meesten deel uitmaken van de werkende armen in Nederland. Een van de manieren om op kosten te korten, was door het werk op te knippen: twee uur daar, drie uur daar, vaak op extreem vroege of late uren, met als gevolg dat schoonmakers elkaar niet kenden en onzichtbaar waren.

Een belangrijk verschil met de Huurdersvereniging is dat de vakbond van schoonmakers geen positie aan de onderhandelingstafel had toen zij van start ging met de nieuwe campagne. De vakbond had een organisatiegraad van zeven procent, zij moest dus eerst dingen politiseren, mensen bewustmaken, en organiseren voordat zij enige mogelijkheid zou hebben om verbeteringen af te dwingen en mensen te representeren. Inspiratie werd hiervoor opgedaan bij de Amerikaanse traditie van *organizing*, een methode die de aloude vakbondspraktijk van het organiseren van werknemers op de werkvloer, combineert met moderne registratie- en managementtechnieken die afkomstig zijn van de Amerikaanse verkiezingscampagnes (zie het artikel van Eric Krebbers in dit nummer).

Toen FNV Bondgenoten in 2007 startte met haar landelijke campagne voor een nieuwe CAO, werden allereerst een aantal strategische bedrijven en locaties geïdentificeerd waar veel schoonmakers werkten. Vervolgens werden op verschillende plekken – Den Haag, Schiphol, Utrecht, Maastricht – *organizers* van de vakbond actief om ontevreden schoonmakers te bereiken en bij elkaar te brengen. Gebouwen werden bezocht, schoonmakers gecontacteerd, bijeenkomsten georganiseerd. Kortom: de campagne bouwde een sociaal netwerk op van schoonmakers, en ging langs in hun buurt om ook de kerk, buurtorganisaties en politiek activisten bij de campagne te betrekken. Vervolgens werd met een serie van steeds verder escalerende acties de druk opgevoerd en de openbaarheid gezocht. Het ging erom de schoonmakers uit hun positie van onzichtbaarheid te halen en hun problematiek te veralgemeniseren. Hierdoor verplaatste het onderwerp zich van de economiepagina van de krant en brak ze in op de discussie rond burgerschap en integratie. Die verschoof van het culturele domein naar dat van de arbeidsmarkt. De

timing van deze escalatietactiek hield in dat er een enorme hoeveelheid druk op de ketel zat op het moment dat de onderhandelingen met de werkgevers begonnen.

Het kernelement van de *organizing*-techniek is dat het breekt met het oude representatiemodel van de vakbond. De vakbond is niet langer een dienstverlenend bedrijf – zoals veel managers dat bij de vakbond nog steeds plegen te zien – maar een sociale beweging. ‘Jij bent de vakbond’, ‘wij zijn allen de vakbond’, krijgen schoonmakers te horen op de vraag waarom de klantenservice van de vakbond het niet een twee drie voor hun kan regelen.²¹

Daarmee is de schoonmakerscampagne een inspirerend voorbeeld van een politiek die de dichotomie van binnen en buiten voorbij streeft, een politiek die pooft zich binnenstebuiten met de slogan ‘wij zijn allen de vakbond’. Het is deze vernieuwende vorm van politiek waar we nog veel behoefte aan gaan hebben de komende tijd. Ook binnen de vakbond zelf, want bij deze lovende woorden moet natuurlijk vermeld worden dat de vakbond in bredere zin nog volop vastzit in de oude pacificatie logica van het poldermodel en daarbij de beweeglijkheid vertoont van een mammoettanker.

Een interessante referentie in dit verband is Joop den Uyls essay ‘De smalle marge van democratische politiek’, misschien wel de belangrijkste tekst die in Nederland over politieke strategie is geschreven. Het onderwerp is progressieve machtsvorming en het stuk is in feite het weerwoord van Den Uyl op de radicale politiek van Nieuw Links, in het bijzonder radicale denkers als Herbert Marcuse. Alhoewel Den Uyl in die tijd juist een gematigde positie verdedigde komt het nu radicaal over, omdat de bestaande linkse politieke partijen zover naar het midden opgeschoven zijn. Het gaat in de tekst om het conflictmodel tegen het consensusmodel. De centrale vraag hierbij is volgens Den Uyl: ‘of zij [de PvdA, MO] meent binnen de bestaande structuren naar hervorming van die structuren te kunnen werken dan wel dat zij daarbuiten en daartegen haar actie wil voeren. [...] Ter wille van het politiseren van vraagstukken, het bloot leggen van onderliggende machtsverhoudingen, is vooral van de kant van de sociologen het conflictmodel aangeprezen. Geen toedekking van feitelijk bestaande onmacht. Laat de machtigen hun eigen zaken regelen tot wij die macht kunnen overnemen.’²²

Het is de klassieke vraag van hervorming versus revolutie, binnen of buiten. In wat volgt, neemt Den Uyl uiteindelijk een tussenpositie in, waarbij hij de nadelen schetst van zowel consensus als conflict. Een pure conflictlogica is problematisch omdat ‘de PvdA moet werken binnen bestaande organen en structuren, terwijl daar kapitalistische smetten aan kleven. Wie dat niet wil en het liever op de grote kladderadatsch laat aankomen, roept catastrofes op.’²³

Maar de consensuslogica is ook problematisch omdat het dragen van medeverantwoordelijkheid ‘versluisend’ werkt: ‘Waar reële tegenstellingen in belang en beleid bestaan is de samenleving er vaak meer mee gediend dat ze duidelijk naar buiten treden dan dat ze worden toegedekt. Als het laatste gebeurt ontstaat verlies aan identiteit. Niemand weet meer wie voor wie opkomt.’²⁴

Het gevolg is technocratie en postpolitiek, waarbij Den Uyl blijk geeft van een vooruitziende blik wat betreft de politiek van de PvdA onder Paars en in breder opzicht op wat Marc Chavannes in zijn bundel *Niemand Regeert* op gepaste wijze heeft benoemd als ‘de privatisering van de Nederlandse politiek’²⁵: ‘De gevaarlijke dreiging voor de komende periode is het overheersen van de technocraten en de anonieme machten. [...] Wat ons in eigen land en elders vooral bedreigt is niet dat in conservatieve of kapitalistische richting wordt gestuurd, maar dat in het geheel niet wordt gestuurd; dat richting en visie ontbreken; dat wordt gedepolitiseerd; dat stuurloosheid bovendrijft; dat maatschappelijke spanningen niet meer worden vertaald in politieke tegenstellingen; dat onder de wattendeken van de sussende bezweringen het politiek bewustzijn wordt verdoofd.’²⁶

Hier zag Den Uyl de spelregels van de pacificatiepolitiek weer terugkomen. Dit is waar de gevestigde politiek zich sindsdien bevindt, met uitzondering van Nieuw Rechts natuurlijk. Het antwoord op deze problematiek is wat Den Uyl ‘margepolitiek’ noemt: het met kleine stapjes voortbewegen naar een utopische horizon, in zijn geval dat van de ‘vergemeenschappelijking’ en ‘democratisering’, noties die vandaag de dag nog altijd politiek relevant zijn en veel relatie hebben met het huidige debat over de *commons* (in het Nederlands de meent, of het gemene). Het gaat mij hier niet om een al te letterlijke lezing van de inhoud van de margepolitiek van Den Uyl, noch om zijn positionering ten opzichte van Nieuw Links. Het gaat eerder om de methode, de tweeledigheid van de politiek van Den Uyl, die tegelijkertijd polarisering en accommodatie, tactiek (de stapjes) en strategie (de horizon van vergemeenschappelijking en democratisering), affirmatie en zelfbevraging inhoudt.

We kunnen uit de voorgaande analyses drie hoofdingrediënten van monsterpolitiek extraheren:

Een politiek die zowel polarisatie als accommodatie inhoudt, zowel binnen als buiten;

Een politiek die zowel tactiek als strategie in zich heeft, zowel immanentie als transcendentie, zowel pragmatische kleine stappen als utopische vergezichten;

Een politiek die de eigen identiteit niet reduceert tot een statische essentie, maar deze juist ter discussie durft te stellen; een politiek die zich keert tegen elke vorm van purisme en hokjesdenken, en ongewone coalities durft aan te gaan met andere politieke actoren en identiteiten; een politiek die wil ontsnappen uit het reservaat, die actief op de schotten bonkt.

De schoonmakerscampagne is een interessant voorbeeld van monsterpolitiek: 1) men polariseert tot aan de onderhandelingen, vervolgens wordt er handjevat gedaan, men accommodeert; 2) er is een korte termijn tactiek – het winnen van lokale conflicten op de werkvloer en het verbeteren van de CAO – en een lange termijn strategie – het veranderen van de machtsverhoudingen in de sector door het verhogen van de organisatiegraad; 3) de campagne stelt de identiteit van de vakbond en van de schoonmakers ter discussie. Iedereen is de vakbond, en de schoonmakers wordt tot symbool

gemaakt van een bredere problematiek van integratie en werkende armen.

Een opletende lezer zou kunnen zeggen: hoe verhoudt deze monsterpolitiek zich dan tot de politiek van Wilders? Want is Wilders' gedoogpolitiek niet juist een zeer succesvolle illustratie van het idee dat men zich in de praktijk tegelijkertijd zowel binnen als buiten kan bevinden, dat accommodatie en polarisatie tegelijkertijd in praktijk gebracht kunnen worden? Dat klopt, Wilders' politiek is wel degelijk een goede illustratie van hoe men dient in te breken op de postpolitiek, hoe afkeurenswaardig de inhoud ervan ook is. Maar een belangrijk verschil is dat de PVV geen vergezichten of utopische horizon biedt, alleen maar een achteruitkijkspiegel (zie het artikel in dit nummer van Leendert van Hoogenhuijze en Bart van der Steen). Verder baseert Wilders zijn retoriek op essentialistische identiteiten, dé hardwerkende Nederlander, dé Moslim, dé linkse elite. Monsterpolitiek richt zich op het bevechten van deze identiteiten.

Voetnoten

1
Antonio Gramsci, *Selections from the Prison Notebooks*. Red. en vert. Quinton Hoare & Geoffrey Nowell Smith (Londen 1971) 276.

2
James Kennedy, *De deugden van een Gidsland. Burgerschap en democratie in Nederland* (Amsterdam 2005).

3
Jacques Thomassen, Kees Aarts en Henk van der Kolk, *Politieke veranderingen in Nederland 1971-1998: Kiezers en de smalle marges van de politiek* (Den Haag 2000) waar allerlei lineaire verklaringmodellen (modernisering, individualisering, postmaterialisme om er maar een paar te noemen) worden losgelaten op de dataset van het Nederlands Kiezers-onderzoek en er geen enkele blijkt stand te houden.

4
Arend Lijphart, *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek* (Amsterdam 1968); Siep Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat: aspecten van de ontwikkeling van de moderne staat in Nederland* (Nijmegen 1983); Hans Daalder, *Politisering en lijdelijkheid in de Nederlandse politiek* (Assen 1974).

5
Lijphart beperkt zich echter tot één enkele golfbeweging, en kan deze niet verklaren vanwege zijn tekortschietende pluralistische insteek. Dat mensen van bovenaf ideologisch gevormd werden binnen de zuilstructuren neemt Lijphart bijvoorbeeld niet mee. Voor een kritiek op Lijphart en een machtsbewuste visie op de verzuiling, zie: Stuurman, *Verzuiling, kapitalisme en patriarchaat*.

6
Rudi Laermans, 'Het genot van de ideologie. Kritiek van de politieke correctheid', *Krisis* 67 (1997) 11-16.

7
Arend Lijphart, 'From the politics of accommodation to adversarial politics in the Netherlands: a reassessment', in: H. Daalder en G.A. Irwin (red.), *Politics in the Netherlands: How Much Change* (Londen 1989).

8
Merijn Oudenampsen, 'Hoe de politiek verdween uit Nederland', in: Tiers Bakker en Robin Brouwer (red.), *Liberticide* (Utrecht 2009) 120-129.

9

Over de logica van reservaten in de cultuurwereld, zie bijvoorbeeld: Jacq Firmin Vogelaar, 'Literatuur moet de heersende mentaliteit radikaal te lijf gaan', in: Lidy van Marissing (red.), *28 interviews* (Amsterdam 1971) 122-138.

10

De tekst 'Give Up Activism' die aan het begin van de andersglobaliseringsbeweging veel stof opwierp, is hier nog steeds relevant: Anoniem, 'Give UP Activism', *Do or Die* 9 (2001) 160-166, te downloaden op: <http://www.eco-action.org/dod/no9/activism.htm>

11

Zie Gramsci hierover: 'Wanneer je het initiatief verloren hebt in de strijd, wanneer de strijd zelf gelijk komt te staan aan een serie van nederlagen, kan mechanisch determinisme een geweldige kracht van morele weerstand worden, van onderlinge cohesie en van geduldige en halsstarrige onverzettelijkheid. "Ik ben voor het moment verslagen maar op de lange termijn heb ik de geschiedenis aan mijn zijde".' (*Prison Notebooks*, 336) Het is wat Max Weber een 'verdedigingsideologie' heeft genoemd.

12

Roger Burbach, *Globalization and Postmodern Politics: From Zapatistas to High-Tech Robber Barons* (Londen 2000).

13

Wu Ming, 'De geest van Müntzer, Een kritische beschouwing over politieke mythologie', *Open, Cahier over Kunst en het Publieke Domein* 20 (2010) 86-105.

14

Ido de Haan, 'De passie in de politiek. Een verdediging van het machiavelliaans republikaans', *Krisis* 31 (1988) 27-43.

15

N. Machiavelli, *Il Principe en andere politieke geschriften*. Vert. Paul van Heck (Amsterdam 2006) 176.

16

Gramsci, *Prison Notebooks*, 170

17

Stefan Nowotny en Gerald Raunig, 'On Police Ghosts and Multitudinous Monsters' (2008) te downloaden op: <http://eipcp.net/transversal/0508/nowotnyraunig/en>

18

Universidad Nómada, 'Mental Prototypes and Monster Institutions. Some Notes by Way of an Introduction' (2008) te downloaden op: <http://eipcp.net/transversal/0508/universidadnomada/en>

19

Zie bijvoorbeeld de klassieke feministische tekst De tirannie van de structuurloosheid, van Jo Freeman: <http://www.jofreeman.com/joreen/tyranny.htm>. Zie ook het interview met Jo Freeman door Joke Smit, dat in 1980 in Opzij(!) gepubliceerd werd, te downloaden op: <http://>

dbnl.org/tekst/kool007/eris01_01/kool007/eris01_01_0030.php

20

Een interessante ontwikkeling hier is de Bond Precaire Woonvormen die ageert tegen de meest rechteloze vormen van tijdelijk wonen.

21

Voor een wat uitgebreidere analyse zie: Merijn Oudenampsen, 'Precariteit in de Schoonmaak Branche', *Open, Cahier over Kunst en het Publieke Domein* 17 (2009).

22

J. den Uyl, *Inzicht en uitzicht. Opstellen over economie en politiek* (Amsterdam 1978) 155.

23

Ibidem, 157.

24

Ibidem, 156.

25

Marc Chavannes, *Niemand Regeert. De privatisering van de Nederlandse politiek* (Amsterdam 2009).

26

Den Uyl, *Inzicht en uitzicht*, 243.